

УДК 09.00.05

В. Ніконенко, канд. філософ. наук, проф.

Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя

ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИЧНА ДУМКА ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА

V. Nikonenko

WEST-EUROPEAN POLITICAL THOUGHT OF THE ENLIGHTENMENT AGE

Соціально політичні ідеї цієї доби знайшли відображення в працях цілої плеяди видатних мислителів Англії, Франції, Німеччини та інших країн, які піддавали критиці політичний деспотизм та інші форми пригнічення людини, відстоювали її природні, вроджені права на життя, на свободу переконань і дій, на володіння майном, захист від свавілля влади, на рівноправність, відміну станових привілеїв, на певні гарантії вільної самореалізації особи.

Так, англійський філософ Френсіс Бекон пропонував покласти справедливість в основу системи права для юридичного закріплення біблійного імперативу – не робити іншому того, чого не бажаєш собі. Він же обстоював ідею обмеження законом влади короля чи іншого правителя, а також обґрунтував поділ війн на справедливі та несправедливі.

Важливі положення щодо виникнення держави та розуміння її природи містяться в працях Томаса Гоббса (Англія), який розробив положення про дві стадії в історії будь-якого суспільства: додержавної (природної) і державної (громадянської). На першій стадії люди живуть у відповідності з природними правами, але безмежна свобода веде до постійних конфліктів (“всіх проти всіх”) і люди змушені були домовлятися про створення держави, віддаючи їй певну частину своїх прав, але яка б захищала їх від взаємного знищення. Цікавим є порівняння Т. Гоббсом держави з людиною, оскільки кожний орган держави має своє функціональне призначення, як і той чи інший орган людини.

Послідовним захисником прав і свобод людини в умовах сформованої державності був англійський філософ Джон Локк, який інтегрував свої погляди у цілісне суспільно-політичне вчення, ставши засновником доктрини лібералізму. У відповідності з нею ідеї природного права, суспільної угоди, народного суверенітету, невідчужених прав людини, законного права на повстання проти тирана мають бути органічними рисами цивілізованого суспільства. Держава має отримати влади рівно стільки, скільки необхідно і достатньо для підтримання порядку, гарантування свободи та права людей на життя, здоров'я, власність. Головним засобом досягнення цієї мети, на думку Дж. Локка, є закон, який має бути однаковим і обов'язковим для дотримання усіма громадянами без винятку. Влада короля повинна при цьому бути обмежена рамками конституції, а для того, щоб запобігти концентрації влади в одних руках, пропонувалось розділити її на окремі гілки.

Ще більшої чіткості ця ідея була розроблена в працях видатного мислителя французького Просвітництва Шарля Монтеск'є, який довів, що лише поділ влади на незалежні (законодавчу, виконавчу та судову) гілки, які можуть взаємно стримувати

одна одну, дасть можливість обмежити зловживання владою і сприятиме забезпеченню громадянських прав та свобод. Виступаючи активним противником деспотизму і політичного свавілля, Ш. Монтеск'є обґрунтовує необхідність формування правової держави, в умовах якої панувало б “правління законів”.

Послідовним критиком будь-яких проявів дискримінації і борцем за утвердження громадянських прав і свобод був філософ і письменник Франсуа Вольтер(Франція). Проте, захищаючи принцип рівності та свободу думки, слова, совісті, терпиме ставлення до інакодумства, Вольтер критикував егалітаризм (“зрівнялівку”), виступав за неухильне дотримання законів, був прихильником сильної державної влади, яка б захищала громадян та їх власність від “бунтівної черні”.

Яскраво виражений демократичний характер мали політичні погляди французького мислителя Жан-Жака Руссо, який відстоював інтереси народу, ідеї прав і свобод людини. Фактично він вперше піддав різкому осуду соціальну нерівність між багатими і бідними, основою якої стала поява приватної власності. Висунувши утопічну ідею скасування поділу на багатих і бідних та рівномірний розподіл приватної власності, він все ж таки не вимагав її ліквідації. Ідеалом для Ж.-Ж. Руссо була демократична республіка і пряме народне самоврядування, яке було б зафіксоване у справедливій суспільній угоді.

Ряд важливих ідей, що ввійшли до золотого фонду політичної науки, належать родоначальнику німецької класичної філософії Іманнуїлу Канту. особливе місце серед яких займає розробка концепції правової держави, яка повинна створювати досконале право і максимальну відповідність державного устрою та режиму його принципам. Тільки держава, що опирається на право і узгоджує з ним свою діяльність, не ухиляється від гарантування прав і свобод громадян, може розраховувати на їх довіру та опору. Важливим завданням, на думку мислителя, було створення досконалого громадянського суспільства, яке сприяло б самореалізації кожної особи, її щастю. Взаємовідносини громадянського суспільства і правової держави мають будуватись на ґрунті суспільного договору. І. Кант був автором ідеї “вічного миру” між незалежними державами з республіканською формою правління. Характерною рисою поглядів цього видатного філософа є визнання ним переваги моралі над політикою, утвердження в політиці морального імперативу.

Незважаючи на наявність певних утопічних положень, політична думка доби Просвітництва було відчутним кроком у науковому аналізі важливих політичних проблем, формуванні ідей та концепцій, які стали підґрунтям побудови сучасних теорій функціонування політичних систем та цивілізованих механізмів суб'єктно-об'єктних відносин у суспільстві. Практично всі мислителі цієї доби вважали, що суспільні перетворення повинні відбуватись шляхом поширення прогресивних ідей, просвітницької діяльності серед широких народних мас і раціональної трансформації суспільства.